

**АЛЕКСАНДРАР БЕЛИЋ – 110 ГОДИНА ОД ПОЈАВЕ СРПСКОГ
ДИЈАЛЕКТОЛОШКОГ ЗБОРНИКА**
Зборник радова са истоименог научног скупа

Библиотека
НАУЧНИ СКУПОВИ

Главни и одговорни уредник
Доц. др Гордана Ћигић

Уређивачки одбор

Проф. др Јордана Марковић
Филозофски факултет у Нишу

Проф. др Недељко Богдановић
Филозофски факултет у Нишу

Проф. др Недежда Јовић
Филозофски факултет у Нишу

Др Марина Јуришић
Институт за српски језик САНУ у Београду

Доц. др Татјана Трајковић
Филозофски факултет у Нишу

Рецензенти

Проф. др Жарко Бошњаковић
Филозофски факултет у Новом Саду

Проф. др Софија Милорадовић
Филозофски факултет у Нишу

Др Рада Стијовић
Институт за српски језик САНУ у Београду

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

АЛЕКСАНДРАР БЕЛИЋ – 110 ГОДИНА ОД ПОЈАВЕ СРПСКОГ
ДИЈАЛЕКТОЛОШКОГ ЗБОРНИКА

Зборник радова са истоименог научног скупа

Приредила
Јордана Марковић

Ниш
2017

СТЕПЕН ОЧУВАНОСТИ ПОЛУГЛАСНИКА И ПАЛАТАЛИЗОВАНИХ СУГЛАСНИКА *К, Г* У ТИМОЧКО-ЛУЖНИЧКИМ ГОВОРИМА

Наш рад представља покушај да у светлу Белићевих *Дијалеката источне и јужне Србије* сагледамо промене које захватају фонетски план, а тичу се степена очуваности полугласника, као архаизма својственог целом призренско-тимоком дијалекату, и палатализације сугласника *к* и *г* испред *е, и* и иза *ј, љ, њ* као иновативне одлике тимочко-лужничког говорног типа. Истраживање се заснива на лексичком материјалу сачињеном од придевских и именичких лексема, којима се у неколико одабраних пунктова у сврљишком крају означавају особе мушког пола на основу поседовања особине која се манифестује у спољашњем виду и оставља непријатан естетски утисак.

Кључне речи: српски језик, призренско-тимочки дијалекат, тимочко-лужнички говорни тип, полугласник, палатализовани сугласници *к, г*.

На научном скупу *Говори призренско-тимочке области и суседних дијалеката*, одржаном у Нишкој Бањи 1992. године, П. Ивић назвао је Белићеве *Дијалекте* „магистралном студијом”, која је „обимом и значајем највеће дело на пољу наше дијалектолошке науке”. Том приликом истакао је и Белићеву „ненадмашну прецизност” у бележењу фонетских нијанси, богату грађу, „варијациона поља разних језичких феномена”, „драгоцене обавештења о творби речи и акцентима” (Ивић 1994: 58).

Белићева студија настала на теренском раду почетком прошлог века, обухвата широко подручје с више дијалекатских типова, с очигледном тежњом младог ерудите да уочи заједничке одлике као обележје целине, али и да опише унутрашње разлике које образују посебне дијалекатске зоне и системе.

Управо зато што су Белићеви *Дијалекти источне и јужне Србије* основна и најпотпунија књига о призренско-тимочким говорима, уз то богато документована и ауторитативно структурирана, свако даље истраживање појединих говора, и појединих језичких сегмената с подручја Белићевих *Дијалеката* наслањало се и наслања се на овај темељац. На тај начин су многа питања која је Белић поставио и на ширем плану решавао, продубљена и прецизирана, што је допринело конституисању јасне језичке слике призренско-тимочких говора у оквиру српског говорног подручја као целине.

Међутим, упркос досадашњој истражености, бројни нејезички чиниоци (физички, друштвени, политички и др.)¹ условили су појаву иновација, чија је

*anasavic81@gmail.com

** Овај рад настао је по пројекту „Дијалектолошка истраживања српског језичког простора“ (ЕДБ 178020), који се у Институту за српски језик САНУ реализује под руководством академика Слободана Реметића и уз материјалну подршку Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ У првом реду, све дијалекатске одлике призренско-тимочких говора, регистроване у српској дијалектологији, изложене су снажном утицају школа и медија, које у великој мери утичу на страдање најмаркантнијих дијалекатских одлика и растакање аутохтоног говорног типа. Стицајем околности ово подручје трпи историјске и економске промене које су велики број пунктова на истоку територије

инкорпорираност посебно уочљива у говору млађег становништва, што на језичком плану резултира потребом да се настави с даљим истраживачким радом и интерпретацијом прикупљених језичких чињеница у циљу „прецизирања изоглоса важнијих језичких особина и утврђивања путева и домета дијалекатске диференцијације и кристализације појединих говорних типова унутар ове дијалекатске зоне” (Реметић, рецензија Савић-Грујић: 2008: 71).

У вези с том идејом је и наша тежња да у светлу Белићевих *Дијалеката* сагледамо неке промене забележене на фонетском нивоу у говорима тимочко-лужничког дијалектског типа. Наше истраживање заснива се на лексичком материјалу сачињеном од придевских и именичких лексема, којима се у 13 пунктова² у сврљишском крају,³ који припадају тимочко-лужничком дијалекатском типу, квалификују и номинују особе мушког пола на основу изражености одређене (негативне) физичке особине.

Овом приликом пратићемо промене које захватају фонетски план, а тичу се степена очуваности полугласника, као архаизма својственог целом призренско-тимоком дијалекату, и палатализације сугласника *к* и *г* испред *е*, *и* и *к* иза *ј*, *љ*, *њ* као иновативне одлике тимочко-лужничког говорног типа.⁴

Лингвогеографским картама које прилажемо, прецизира се географско распрострањавање различитих фонетских реализација анализираних лексема. Овакве карте доносе језичка факта на синхронном пресеку, али чињенице које се проналазе на терену и фиксирају преко карата требало би уједно да појашњавају историјски развој језика и предвиђају тенденције даљег развоја.

Тимочки дијалекатски речник Јакше Динића и *Речник тимочког говора* Љубише Рајковића Кожељца⁵ представљају шира подручја у која се делови сврљишког краја укључују као периферија, те смо податке забележене на терену упоредили с онима који су регистровани у њима. Кад год је било могуће, освртали смо се и на стање које је представио А. Белић, мада сама природа грађе није дала много материјала за компарацију. Имајући у виду да је сврљишко говорно подручје детаљно лингвистички обрађено у студији *Говори Бучума и Белог Потока* Н. Богдановића, забележене податке самерили смо томе издању, будући да и сам Бучум припада подручју нашег рада (пункт бр. 6).

Стање полугласника

Чување полугласника, гласа напрегнуте артикулације боје вокала *а*, представља једну од најзначајнијих фонетских особина целог призренско-тимочког дијалекта, која

оставиле без житеља. Још драстичнији је губитак становништва и насеља са западне стране, условљен експанзијом шиптарске имиграције и принудним расељавањем с подручја Косова и Метохије.

² Истраживањем су обухваћени пунктови: Периш (1), Лозан (2), Гушевац (3), Влахово (4), Луково (5), Бучум (6), Гулијан (7), Црнољевница (8), Белоиње (9), Жељево (10), Бурдимо (11), Ђуринац (12), Рибаре (13). Бројеви у загради одговарају бројевима пунктова на картама.

³ Сврљишки крај покривају два дијалекатска типа призренско-тимочке дијалекатске области. Источни део припада тимочко-лужничком, а западни сврљишко-заплањском типу. Заједничке и паралелне одлике ових говорних типова утврђене су у раду *Говори Бучума и Белог Потока* (Богдановић 1979).

⁴ О палатализацији сугласника *г* иза *ј*, *љ*, *њ* говори једино А. Белић (1999: 164) не наводећи примере као потврду таквој реализацији. Остали истраживачи овог говорног подручја ту појаву нису регистровали (Станојевић 1911; Богдановић 1979; Ћирић 1983, 1999).

⁵ *Речник тимочког говора* Љ. Рајковића Кожељца рађен је као диференцијални у односу на *Тимочки дијалекатски речник* Ј. Динића. Од тог начелног става аутор је одступао само у „неким ретким случајевима, и то углавном ако је у питању друго значење речи или друго место акцента у речи” (Рајковић Кожељцац 2014: 9).

ове говоре одваја од остатка штокавске заједнице.⁶ Познато је да је овај вокал најтипичнији под акцентом, док се у другим позицијама отвара те се његов изговор приближава вокалу *a* (Богдановић, Марковић 2000: 148). Међутим, широм говорног подручја забележене су и другачије реализације као резултат различитих асимилационих или аналошких разлога. О прелазном степену полугласности, односно изговорној нијанси између *ь* и вокала *a* у раду неће бити речи, мада не искључујемо могућност да су неки од забележених примера потврда управо таквој вредности.

Степен очуваности полугласника сагледали смо кроз фонетске варијанте лексема: *ваши́в* (6, 7, 11), *вџи́љив* (2, 7–8, 10) / *вашљив* (1, 5, 13), *вџи́ља* (2–4, 6–7, 9–12) / *вашља* (5), *вџи́ко* (2, 7), *вџи́љивча* (9), *вашљивко* (1, 8, 13), *вашљивштина* (1); *ма́лецак* (12), *мљечак* (6, 8–9, 13), *мџнецак* (1, 3, 7); *слепџ* (3–8, 11–12) / *слепџа* (3, 7); *тџнкоши́јес* (1–9, 12–13), *тџнкоши́ја* (1, 3–5, 7, 11, 13) / *танкоши́ја* (8, 10); *џџклав* (1, 3–5, 7), *џџкли́в* (4), *џџклес* (5, 9); *џџкља* (6, 11), *џџклоња* (6), *џџкли́чко* (7, 9), *џџкли́ч* (3), *џџкловáн* (3) / *џџкловáн* (2); *џрномџњес* (1–4, 7–8, 11–13), *џрномџњас* (6), *џрномáњес* (1–2, 4–6, 8–9).⁷

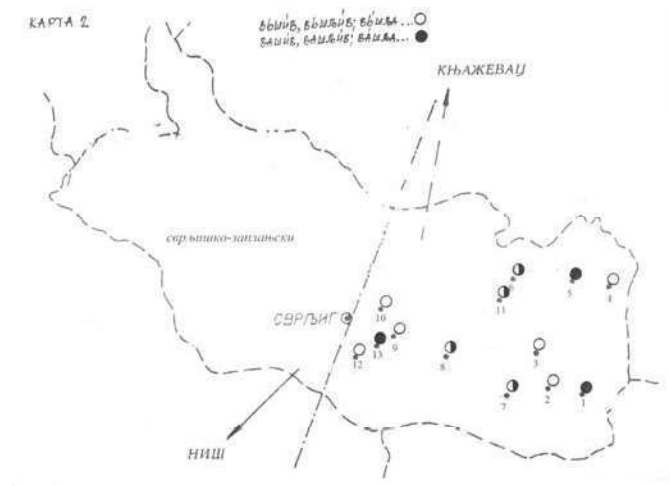
- = ь
- = а
- ◐ = ь / а

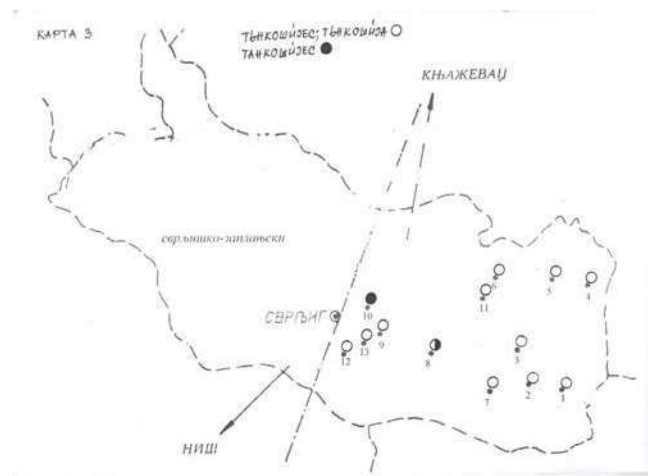
Особа буљавих очију квалификује се и именује придевским и именичким дериватима мотивисаним глаголом *џкли* у значењу „гледа нетремице, широм отворених очију, буљи” (Динић 2008: 874; Рајковић Кожељац 2014: 617). Деноминал *џкли* настао је од именице *џкло* добијене метатезом *st>ts>c* од именице *staklo*, прасл. *stьklo* (Скок III 1973:325). Код већег броја деривата примарни полугласник у корену и под акцентом се одржао: *џџклав* (1, 3–5, 7), *џџклес* (5, 9); *џџкља* (6, 11), *џџклоња* (6). Очувани полугласник ван акцентованог слога забележен је код деривата *џџкли́в* (4), *џџкли́ч* (3), *џџкловáн* (3). У примерима *џџкли́чко* (7, 9) и *џџкловáн* (2) полугласник ван акцентованог слога прешао је у *a*. Овакве фонетске варијанте с вокалом *a* као континуантом примарног полугласника самостално егзистирају само у пункту 2, док се у пунктовима 7 и 9 употребљавају напореда с фонетским варијантама у којима се полугласник чува. У грађи Н. Богдановића, у Бучуму, забележена је једино глаголска лексема *џкли* с очуваним полугласником, што је подударно стању какво смо забележили на терену (Богдановић 1979: 8).

⁶ Белић полугласницима посвећује доста пажње, истичући три кључна момента при њиховом проучавању: 1. *тон или звук*, 2. *дужину самог образовања полугласника* и 3. *место и начин артикулације* (Белић 1999: 87–111).

⁷ Лексема смо ради прегледности навели азбучним редом, док смо стање полугласника сагледали према месту, идући од основе ка наставцима, уз обавезно сагледавање да ли се ради о примарном или секундарном полугласнику, у акцентованом слогу или ван њега.

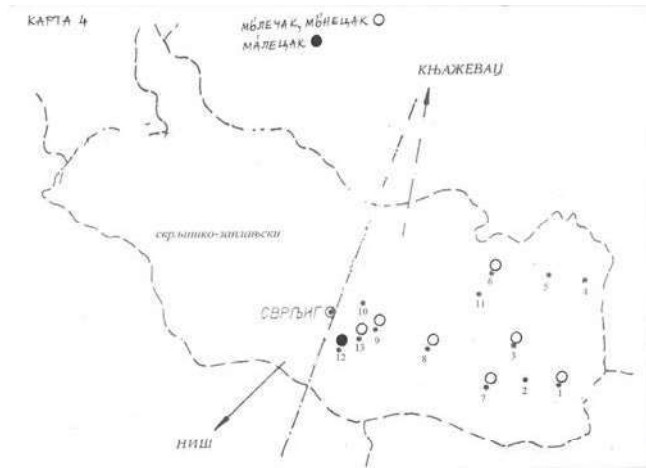

Географски распоред фонетских варијанти с очуваним полугласником у корену речи ван акцентованог слога и оних у којима је дошло до његове префонологизације, представљен је картографисањем лексеме *вѡшѡв* / *вѡшѡвѡ* и њихових деривата. У једном броју пунктова (6–8, 11) обе варијанте јављају се напоредо. У пунктoвима 2-4, 9-10, 12 потврђене су само варијанте с очуваним полугласником, док се у пунктoвима 1, 5, 13 јављају једино префонологизоване форме. *Тимочки дијалекатски речник* и *Речник тимочког говора* региструју само варијанте с полугласником (Динић 2008: 62; Рајковић Кожељац 2014: 50). А. Белић, а после њега и Н. Богдановић бележе фонетску варијанту *вѡшѡкѡ*, која се одликује специфичном артикулационом вредношћу, отворенијом од полугласника, али затворенијом од *а* (Белић 1999: 101; Богдановић 1979: 9).

Очувани полугласник у корену речи у неакцентованом слогу потврђен је и у првом конституенту сложене придевске лексеме прозирне семантике *тѡнѡшѡиѡјѡс* (1–9, 12–13) и њоме мотивисаном називу *тѡнѡшѡиѡјѡја* (1, 3–5, 7, 11, 13). Овакви облици забележени су широм тимочко-лужничког ареала. Изузетак представља само пункт број 10, где самостално егзистира варијанта *танѡшѡиѡјѡја* с префонологизованим полугласником у вокал *а*. Паралелна употреба обе варијанте регистрована је једино у пункту 8. *Тимочки дијалекатски речник* бележи само деривате с очуваним полугласником (Динић 2008: 62), док су у *Речнику тимочког говора* забележени и

облици с очуваним полугласником и континуантом *a* (Рајковић Кожељац 2014: 51). У грађи А. Белића и Н. Богдановића посведочена је само прва лексичка компонента и то у варијантама где се полугласник у свим позицијама чува, али и оним где је дошло до његове делимичне префонологизације: *т^бњк*, *т^бна^бк* (Белић 1999: 94; Богдановић 1979: 8).

Картографисањем придевских лексема *малецак* (12), *мљечак* (6, 8–9, 13), *мънецак* (1, 3, 7), мотивисаних општесловенским и прасловенским придевом *мали* (Скок II 1972: 374–375), репрезентован је доминантан однос фонетских варијанти у којима је успостављен секундарни полугласник у акцентованом слогу у корену речи, у односу на фонетску варијанту *малецак*, каква је посведочена само у пункту број 12. С друге стране, исти примери сведоче о доследној префонологизацији неакцентованог полугласника у сложеном деминутивном наставку *-ецак/-ечак* (<џк), какву дијалекатски речници не потврђују. *Тимочки дијалекатски речник* региструје варијанте *мљецак*, *мљечак*, *мънецак*, *мънецак* (Динић 2008: 397–398, 400), а *Речник тимочког говора* фонетску варијанту *мънџак* (Рајковић Кожељац 2014: 277). А. Белић бележи само *м^блечак* (Белић 1999: 101), а Н. Богдановић у Бучуму: *мљечак*, *мънецак/мънецак*, *мънецак/мънецак* (Богдановић 1979: 7–8), што није сагласно рефлексима потврђеним у картографисаном материјалу.

Широм ареала особа тамне косе и тена квалификује се сложеним придевима *црномъњес* (1–4, 7–8, 11–13), *црномъњас* (6), *црномáњес* (1–2, 4–6, 8–9), изведених из синтагме „(čovjek) *crne masti* (боје) помоћу суфикса *-jast*” (**crnomastnjast*) (Скок I 1971: 277). На карти је дат географски распоред фонетских варијанти са секундарно успостављеним полугласником на месту вокала *a*, у акцентованом слогу, и оних где се

полугласник није развио. У пунктовима 1, 2, 4, 6 посведочене су обе варијанте. Фонетска варијанта *црномѣс* самостално егзистира у пунктовима 3, 7, 11–13, а фонетска варијанта *црномѣс* у пунктовима 5, 9. У *Тимочком дијалекатском речнику* забележена је лексема *црномлѣс*, *-та*, *-то* са значењем „који је тамне боје коже” (Динић 2008: 883), а у *Речнику тимочког говора* лексема *црномаѣс*, *-та*, *-то* „црномаѣст” (Рајковић Кожељац 2014: 625).

Дериват *слепѣц* / *слепѣц* настао је суфиксним поименичењем придева *слеп* (балтословенски, општесловенски и прасловенски придев **slēpъ* (Скок III: 284–285)) посредством творбеног наставка *-ѣц* (<-ѣк), који је на читавом штокавском терену дао рефлекс *-ац*. На карти је представљен однос фонетских варијанти у којима се примарни полугласник у наставку и под акцентом чува и оних у којима је, под истим условима, дошло до његове префонологизације у *а*. Варијанта *слепѣц* јавља се самостално широм говорне зоне, док у само два пункта (3, 7) егзистира напоредо с фонетском варијантом *слепѣц*. У *Тимочком дијалекатском речнику* забележена је једино варијанта *слепѣц* (Динић 2008: 766), какву региструје и Н. Богдановић (1979: 8), а што одговара стању на терену.⁸

Стање палатализованих сугласника *к*, *г*

Палатализовање задњонепчаних сугласника *к* и *г* испред *е*, *и* и *к* иза *ј*, *љ*, *њ* и развијање предњонепчаних сугласника *ћ*, *ђ* на њиховом месту представља иновативну одлику тимочко-лужничких говора, која изостаје у сврљишко-заплањском и призренско-јужноморавском дијалекту. У вези с овом појавом А. Белић говори о различитим степенима палаталности „који се каткад налазе у речима истог краја, чак и истог места”, а који може ићи „од врло мале, једва осетне њихове умекшаности до *ћ*, *ђ*” (Белић 1999: 164). Артикулација гласова *ћ* и *ђ* као континуаната палатализованих сугласника *к* и *г* у примерима које смо ми забележили, не разликује се од африката *ћ* и *ђ* у осталим позицијама.

Илустровању ове појаве и установљавању степена њене доледности и очуваности допринело је картографисање фонетских варијанти лексема: *боћинѣв* (1–13); *гѣгав*, *-а*, *-о* (12) / *ћѣгав*, *-а*, *-о* (3, 7); *гѣга* (10), *ћѣгша* (7); *длгорѣкес* (2, 7–10, 12–13), *длгорѣс* (1–8, 11); *кѣпа* (10), *кѣпѣц* (1, 5, 9), *ћепѣк* (7), *ћепѣц* (6); *ћѣјав* (4–5), *ћѣјавичав* (2, 6–7, 9, 11, 13), *ћѣјало* (1); *ћѣлав* (1–2, 4–8, 11); *ћѣлча* (2–7, 9–11, 13), *кѣлча* (2, 7, 12);

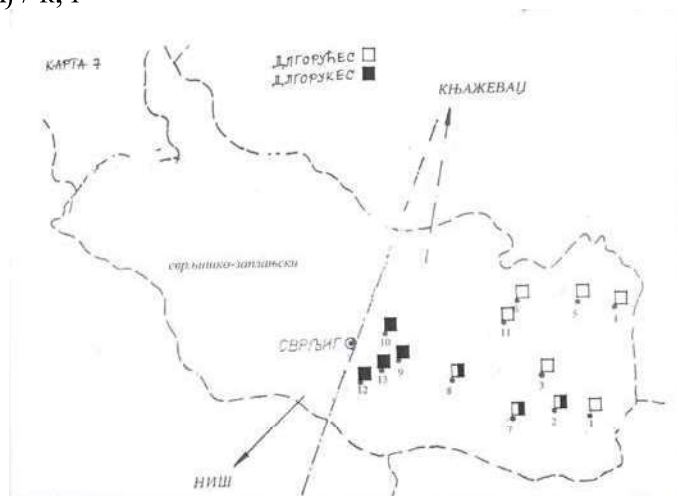
⁸ На истом подручју постоји и хомонимна лексема *слепѣц* у значењу „стуб на платформи запрежних кола”, коју у фонетској варијанти *слепѣц* бележи и А. Белић бележи (1999: 96).

шопелѣћа (1–3, 5–7, 9, 11), *шопелѣќа* (12); *шћембáт* (3, 5), *шћембав* (6, 11), *шћемба* (5, 8), *шћембоња* (2, 5), *шќемба* (12).⁹

□ = ħ, ħ̣

■ = к, г

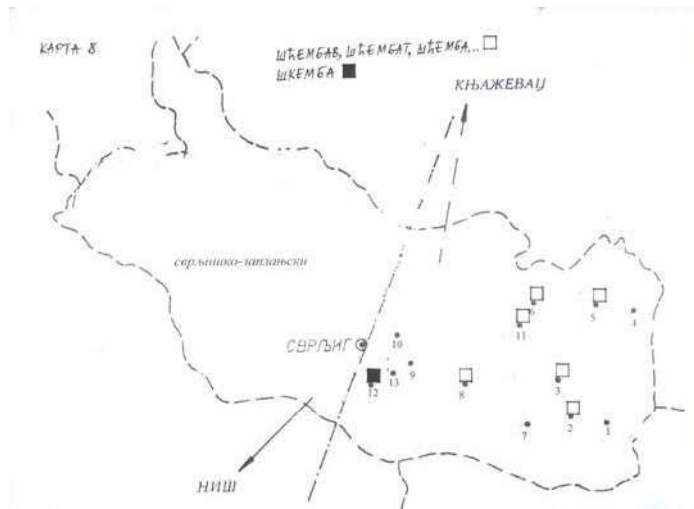
▣ = ħ, ħ̣ / к, г

Картографисањем творбено и семантички прозирних сложених придевских лексема за квалификацију човека дугих руку *длгорúќес* (2, 7–10, 12–13), *длгорúћес* (1–8, 11) прецизирано је географско распрострањање фонетских варијанти у којима је палатализација *к* испред *е* спроведена, и оних где је она изостала. Картографисан материјал показује да палатализована форма гравитира ка истоку, где су села у планинском делу, даље од града и комуникације с њим, док је она у којој палатализација *к* испред *е* није извршена, забележена у пунктовима на граници са сврљишко-запљанским поддијалектом. Једино у пунктовима 2, 7–8, позиционираним у централном делу испитиваног говорног подручја, егзистирају обе фонетске варијанте. Недоследност у спровођењу палатализације уочио је још и А. Белић, који у неколико тимочко-лужничких пунктова, између осталих, бележи и непалатализовану фонетску варијанту *руќе* (Белић 1999: 165–166).¹⁰ Н. Богдановић (1979: 39) и *Тимочки дијалекатски речник* потврђују само палатализовану варијанту *руће* (Динић 2008: 733), док је у *Речнику тимочког говора* забележен једино облик *длгоруќас*, *-та*, *-то* (Рајковић Кожељац 2014: 96), где услова за палатализацију није ни било.

⁹ Лексеме смо навели азбучним редом, док смо анализу вршили идући од лексема у којима је процес палатализације доследно спроведен (*к* испред *е*, *г* испред *е*, *к* испред *и*, *г* испред *и*, *к* иза *љ*) ка онима где је изостао, притом водећи рачуна да ли се ради о домаћим речима или речима страног порекла и како је то утицало на процес палатализације.

¹⁰ Истом појавом бавио се и Љ. Ћирић говорећи о напоредној употреби обе варијанте или чак изостајању палатализације код високофреквентних домаћих речи (Ћирић 1999: 81).

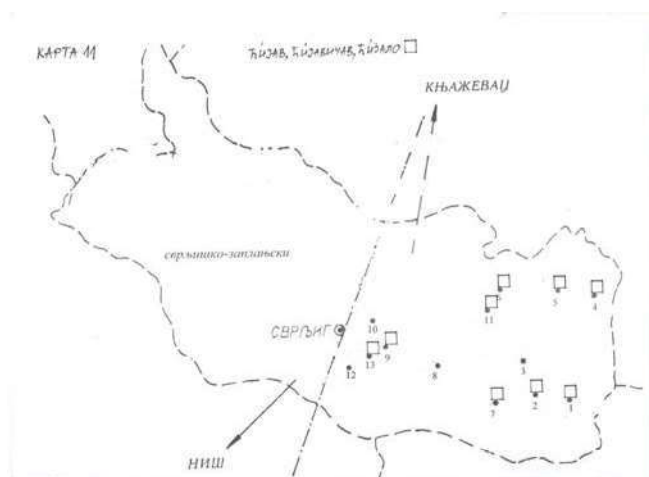
Особа упадљиво великог трбуха квалификује се придевима *шћембáт*, -а, -о (3, 5), *шћембав*, -а, -о (6, 11), насталим према именици *шкембе* (балкански турцизам персијског порекла из терминологије делова тела (perz. *šikenbe* > tur. *işkembe* = *şikembe*) (Скок III 1973: 400) тела) у пејоративном значењу „дебео стомак”. Исту мотивациону основу и значење имају и именички деривати *шкémба* (12) / *шћémба* (5, 8), *шћémбоња* (2, 5). Наведени примери сведоче да су процесом палатализације сугласника *к* испред *и* захваћени и турцизми и то готово доследно јер је пример без палатализације забележен само у пункту 12. Стање на терену компатибилно је оном које региструју речници (Динић 2008: 919; Рајковић Кожељац 2014: 646–647).

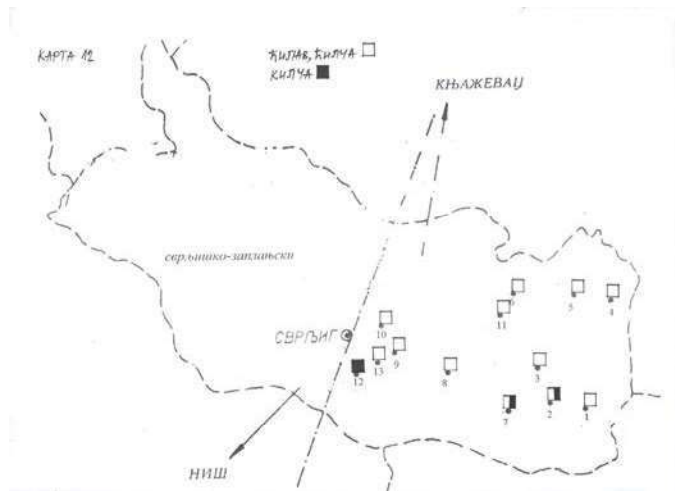
За квалификацију особа ниског раста, телесно неразвијених и слабашних употребљава се један од неколико фонетски и морфолошки другачијих ликова од исте основе: *кéпа* (10), *кeпéц* (1, 5, 9), *šepéц* (7), *šepéц* (6). У само два пункта у централном делу говорног подручја потврђене су палатализоване варијанте, док су у рубним источним и западним пунктовима посведочени непалатализовани облици. Будући да нам је порекло основинске речи непознато (Скок II 1972: 75), не можемо говорити о разлозима оваквог превирања. У *Тимочком дијалекатском речнику* и *Речнику тимочког говора* потврђене су само палатализоване варијанте (Динић 2008: 833; Рајковић Кожељац 2014:566).

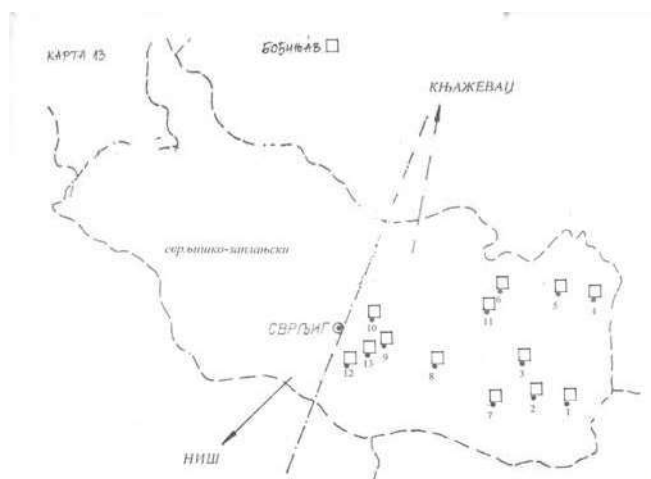
У мањем броју пунктова за означавање човека који се клати у ходу забележене су придевске лексеме *gėgav*, -a, -o (12) / *hėgav*, -a, -o (1, 3, 7). Основинску реч ових деривата представља глагол *gėga se*, мотивисан ономотопејом за опонашање радње (Скок I 1971: 558). Процесом даље деривације настале су именичке лексеме *gėga* (10), *hėgша* (7) за именовање мушкарца као носиоца особине садржане у значењу мотивног придева. Картографисањем ових лексема указано је лоцираност форми у којима је палатализација *g* испред *e* спроведена и оних где она изостаје. Речници бележе само палатализоване облике (Динић 2008: 166; Рајковић Кожељац 2014: 115).

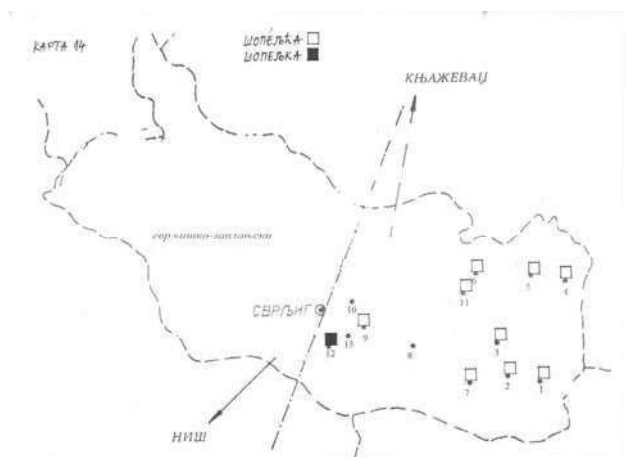
Доследна палатализација сугласника *к* испред *и* представљена је картографисањем лексема *hıjav* (4–5), *hıjavichav* (2, 6–7, 9, 11, 13), *hıjalo* (1) (од општесл. корена **kuh*- (Скок II 1972: 77)), којима се квалификује и номинује човек који има кијавицу. Истоветну ситуацију региструју *Тимочки дијалекатски речник* (Динић 2008: 835) и *Речник тимочког говора* (Рајковић Кожељац 2014: 568).

Прецизирањем географске распрострањености придевских и именичких лексема *ћилав* (1–2, 4–8, 11); *ћилча* (2–7, 9–11, 13), *килча* (2, 7, 12) (од општесл. и прасл. **kuła* (Скок II 1972: 79)), којима се означава човек који има килу, болест трбушних органа, указује се на недоследно спроведен процес палатализације сугласника *к* испред *и*. Иако су палатализоване форме знатно заступљеније, у пунктима 7 и 10 посведочене су обе фонетске варијанте, док непалатализована форма *килча* самостално егзистира само у пункту 12. Речници бележе само варијанте у којима је палатализација спроведена (Динић 2008: 835, Рајковић Кожељац 2014: 568).

Човек заражен богињама широм ареала квалификује се придевом *бођињава* (1–13), који сведочи о доследно спроведеној палатализацији сугласника *г* испред *и*. Иако је основинска реч *богиње* лексичка позајмљеница (од днјет. рл. *Роскен* (Скок I 1971: 182)), на српском говорном подручју је потпуно одомаћена и фонетски и облички адаптирана те је просечан говорник и не препознаје као страну. Исто стање потврђују и Н. Богдановић (1979: 39) и *Тимочки дијалекатски речник* (Динић 2008: 36).

Именичким лексемама *шопелѣћа* (1–3, 5–7, 9, 11) / *шопелѣка* (12), мотивисаним глаголом ономотопејског порекла с прасловенским кореном **sop-* (Скок, III: 306), номинује се човек са сметњама у говору. Картографисан материјал указује на готово доследну палатализацију сугласника *к* иза *љ*, која изостаје само у пункту 12, на западној граници тимочко-лужничког поддијалекта. Палатализација је потврђена и у материјалу који је служио за компарацију (Богдановић 1979: 39; Динић 2008: 914; Рајковић Кожељац 2014: 642).

Закључак

	1	2	3	4	5	6
1	○	●	○	○	◐	
2	●	○	○		◐	
3	○	○	○	○	○	◐
4	○	○	○		◐	○
5	○	●	○		●	○
6	○	◐	○	○	◐	○
7	◐	◐	○	○	○	◐
8		◐	◐	○	◐	○
9	◐	○	○	○	◐	
10		○	●			
11	○	◐	○		○	○
12		○	○	●	○	○
13		●	○	○	○	

	1	2	3	4	5	6	7	8
1	□		■	□	□	□	□	□
2	■	□			□	■	□	□
3	□	□		□		□	□	□
4	□				□	□	□	□
5	□	□	■		□	□	□	□
6	□	□	□		□	□	□	□
7	■		□	□	□	■	□	□
8	■	□				□	□	
9	■		■		□	□	□	□
10	■		■	■		□	□	
11	□	□			□	□	□	□
12	■	■		■		■	□	■
13	■				□	□	□	

○ Ђ = 52,56%	□ ђ, ѓ = 55,77%
● а = 8,97%	■ к, г = 12,5%
○ ђ / а = 19,23%	□ ђ, ѓ / к, г = 4,8%
– = 19,23%	– = 26,9%

Општи закључак био би да стање на терену показује занимљива превирања, која су више резултат спољашњих утицаја него унутрашњег развоја. Мали број примера преузетих из само једног домена „човекове физичке особине” и одсуство података у великом броју пунктова препрека су при доношењу прецизнијих закључака. Али, опсервацијом свих забележених фонетских реализација анализираних лексема можемо потврдити да је, било да се ради о полугласнику или палатализованим сугласницима к, г, њихова фреквенција у тимочко-лужничким говорима толико приметна, те без обзира на бројна превирања и спољашње упливе, и даље представљају битну фонетску одлику ових говора. Шири корпус свакако би дао и прецизније резултате па пред нама остаје задатак да утврдимо да ли стање наших лексема кореспондира са другим случајевима у истом говору.

ЛИТЕРАТУРА

- Белић 1999 – Александар Белић, *Дијалекти источне и јужне Србије*, Изабрана дела Александра Белића, том 9, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Богдановић – Марковић 2000 – Недељко Богдановић и Јордана Марковић, *Практикум из дијалектологије*, Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу.
- Богдановић 1979 – Недељко Богдановић, *Говори Бучума и Белог Потока*, *Српски дијалектолошки зборник*, XXV, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српскохрватски језик САНУ.
- Динић 2008 – Јакша Динић, *Тимочки дијалекатски речник*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Ивић 1994 – Павле Ивић, *Дијалектолошка проучавања говора призренско-тимочке зоне*, *Говори призренско-тимочке области и суседних дијалеката*, зборник радова, Ниш, 55–72.
- Ивић 2009 – Павле Ивић, *Српски дијалекти и њихова класификација*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Милорадовић 2007 – Лексема **korljь* и континуанти групе **tort* на словенској језичкој територији, *Јужнословенски филолог*, LXIII, Београд, 83–96.
- Милорадовић 2012 – *Лингвистички атласи – „централни инструмент” савремене дијалектологије*, Београд – Косовска Митровица.
- Рајковић Кожељац 2014: Љубиша Рајковић Кожељац, *Речник тимочког говора*, Неготин: Књижевно-издавачко друштво *Лексика*.
- Савић-Грујић 2008 – Ана Савић-Грујић *Фонолошки опис говора села Гулијана*, *Културна историја Сврљига*, свеска 7, Сврљиг.
- Скок 1971-1974 – Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
- Станојевић 1911 – Маринко Станојевић, *Севернотимочки дијалекат*, *Српски дијалектолошки зборник*, II, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српскохрватски језик САНУ, 360–464.
- Ћирић 1983 – Љубисав Ћирић, *Говор Лужнице*, *Српски дијалектолошки зборник*, XXIX, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српскохрватски језик САНУ.

Ћирић 1999 – Љубисав Ћирић, Говори Понишавља, *Српски дијалектолошки зборник*, XLVI, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ.

Ana Savić Grujić

THE CONDITION OF SEMIVOWELS AND PALATALIZED CONSONANTS *K, G*
IN THE TYPE OF SPEECHES OF TIMOK-LUŽNICA

Summary

Belić's study *The Dialects of the eastern and southern Serbia* comprises the wide area of dialectical types, with the obvious tendency of the young erudite to notice the common features as the signs of the whole, but also to describe the internal differences which form the particular dialectical zones and systems.

That is just why Belić's *Dialects* are the basic and the most complete book about prizren-timok speeches, being also abundantly documented and authoritatively structured, every further research of particular speeches and particular language segments from the areas of Belić's *Dialects* have relied on this foundation stone. In that way many questions, which were made by Belić and also widely resolved, were profounded and precized, which actually contributed to the constitution of the clear linguistic image of the prizren-timok speeches in the frame of Serbian speaking area as a wholeness.

However, in spite of the former research, numerous nonlinguistic factors initiated the appearance of the innovations whose incorporation is particularly obvious in the young people's way of speaking, which, on the linguistic plan, results in the need to continue the further research work and the interpretation of the collected linguistic facts.

Having this idea in mind our tendency is to, taking Belić's *Dialects* into consideration, view the changes which demand phonetic plan, and which are referred to the degree of the preservation of semivowels which as archaisms typical of the whole prizren-timok dialect, and the palatalization of the consonants *k* and *g* in front of *e, i* and behind *j, lj, nj* as the innovative features of the timok-lužnica speaking type. The research is based on the lexical material which is made of the adjective and nominal lexemes, which are used to qualify and nominate the persons of male which is based on the expression of certain (most frequently negative) physical characteristics; this is particularly obvious at the several puncts in the area around Svrlijig, which belong to the timok-lužnica dialectical type.

Linguogeographical maps, which are attached, are used to precise geographical spreading of the different phonetic realizations of the analyzed lexemes.

Key words: prizren-timok dialect, timok-lužnica speaking type, semivowel, palatalized consonants.

